

них струјања, нарави и обичаја у оновременом Дубровнику, Котору и другим приморским градовима, а уз то одличан су путо-

каз за евентуална даља свестра-нија истраживања друштвеног живота Дубровника.

Др Жарко Шћепановић

ДР. АНДРИЈА РАДЕНИЋ: ПРОГОНИ ПОЛИТИЧКИХ ПРОТИВНИКА У РЕЖИМУ АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА 1893 — 1903

Београд 1973, Историјски архив Београд

Књига садржи широк одбир докумената из домаћих, а затим бечких, петроградских и московских архива о настојањима краља Александра Обреновића и његова оца краља Милана да путем силе одрже своју аутократску владавину. Краљ Александар је већ од преузимања непосредне власти 1893. године, преко органа управе, полиције и судства, био скоро стално преокупиран прогонима политичких противника, њихових листова, установа и организација.

Документи ове збирке систематски су изложени у 7 поглавља. У прве четири главе изнесе се акта о унутрашњим проблемима, па су и класификована тематски. Остале три главе доносе дипломатске документе у којима се из других аспеката такође третирају прогони политичких противника, или и друга питања махом из домена спољне политике, па је ту грађу аутор морао да класификује по принципу провенијенције.

Прво поглавље доноси документе о кажњавањима уредника, односно аутора текстова забрањених опозиционих листова, плаката, брошура, књига, а понекад и власника штампарија у којима су те публикације биле штампане. Овдје је 85 аката са прилозима, а односе се на инкриминисане ставове или чак поједине реченице из забрањених публикација. У овом поглављу дају се основни подаци о времену излагања, оријентацији итд. око 50 листова, од којих неколико није сачувано ни у једној библиотеци, тако да примјерци конфисковани од полиције представљају уникате.

Други дио доноси документе о првом великом монтираном судском процесу онога времена, о

осуди учесника тзв. Чебинчеве звјере. Михаило Чебинац је главни оптужени и уједно „крунски“ свједок о својим контактима са кнезом Петром Карађорђевићем и његовим агентима у емиграцији, који су наводно ковали завјеру противу владајуће династије Обреновића. Ту су пледоајеи бранилаца, текст пресуде и жалбе осуђених.

У трећем поглављу су акта пријеког суда поводом ивањданског атентата 1899. године на краљева оца, ранијег краља Милана. Овдје се налазе протоколи саслушања појединих оптужених; текст пресуде; попис свих лица којима је тада суђено, иако с антетатом нијесу имала никакве везе. Као монтирани политички процес првацима Радикалне странке, пријеки суд је био инструмент првенствено у рукама краља Милана. И, наравно, пресуда није зависила од степена доказне кривице, већ од политичке процјене, односно заповијести краља Милана.

Четврто поглавље доноси акте у вези са социјалистичким покретом. Ту су оптужбе и пресуде одговорним уредницима социјалистичких листова и ауторима социјалистичких брошура, те неколико протокола саслушања поводом радничких и студентских мартовских демонстрација 1903. године. Грађа се углавном односи на забране социјалистичких листова, казне изречене због инкриминисаних израза нарочито на адресу краља и краљевског дома у брошурама и плакатима и сл. Аутор налази како је раднички покрет тога доба, мада у почетним фазама развоја, „ипак снажнији и динамичнији“, има више одјека

у јавности и наилази на већи отархивским материјалима. „Разушто би се могло судити према пор у владајућим круговима, него мљиво је стога да се историјографске студије о радничком покрету тога доба претежно заснивају на подацима из штампе“, истиче аутор.

У петом дијелу су акта из Министарства иностраних дела Србије. Ријеч је углавном о настојању српских дипломатских заступника у иностранству да спријече антирежимске акције емиграната из Србије, да неутралишу туђе интервенције у њихову корист и сл. Оваквах аката објављено је 27.

У нашем поглављу штампано је укупно 78 аката са прилозима из Архиве Министарства иностраних послова и Архива Министарства рата Аустро-Угарске. И ови се документи односе на проблеме које су створиле опозиционе групе, у првом реду радикалске, а у вези са процесом о ивањданском атентату.

Седма (посљедња) глава доноси 75 аката са прилозима из Архива министарства иностраних дјела Русије. И ови документи односе се на питања у вези с ивањданским атентатом.

Свако поглавље аутор прати уводним коментаром, са информацијама, па и оцјенама многобројних листова, публикација, личности, институција, што је од велике помоћи за разумијевање и упућивање историка у сложена питања о којима ова обимна грађа свједочи. Уза сваки докуменат је и регест, у коме се језгровито извлачи срж предмета.

Треба указати да за историчара Црне Горе ова збирка докумената има и посебни интерес. У ово доба односи између династија Петровић Његош и Обреновић ишли су од тешке заваде осамдесетих година линијом лаганог помирења до фулминантних владарских посјета књаза Николе Беговића 1896. и краља Александра Петровића 1897. године, да би одмах пали у најдубљу кризу у доба „владановштине“, те опет од 1900. кренули правцем формалног из-

мирења. Баш о тим међудинастичким односима има у овој збирци карактеристичних политичких исказа. Каква је вриједност и карактер тих „података“ видимо, на примјер, из случаја Ранка Тајсића. Сељачки радикалски првак Тајсић је осуђиван у „Чебињчевој афери“, онда осумњичен и, без доказа, осуђен на 20 година робије за саучесништво у убиству учитеља Михаила Бацковића — црногорског емигранта и критичара режима књаза Николе. Тајсић је, међутим, побјегао у Црну Гору, добио политички азил, да би и овдје био окривљен за учешће у ивањданског атентату. У овим монтираним процесима готово увијек је присутно претенденство кнеза Петра Карађорђевића на српски пријесто. „Доказни материјал“ истраге понекад се „употпуњује“ присјећањем и указивањем на активност кнеза Петра и радикалске опозиције са ослонцем на Црну Гору, односно књаза Николу, особито у раздобљу од зајечарске буне до адбијације краља Милана (1883—1888). Те оптужбе и искази најчешће немају никакву чињеничну подлогу, али се тиме сасвим једноставно показује како династички односи немају никакве везе са стварношћу и суштином односа између народа двије земље.

Документи су изложени на око 850 страна, затим се на 16 страна доносе разни факсимили заплијенених летака, заглавља опозиционих листова, пресуда, писама, плаката и, најзад, на преко 50 страна регистар личности и регистар установа.

Др Андрија Раденић овом збирком докумената чини огромну олакшицу истраживачу овог преломног периода наше новије историје. Зрелост једне историографије уопште — мислимо да се то може рећи — огледа се баш у оваквим подухватима: да се ствари ладу видјети из угла оне мрачне, реакционарне стране. Тек тако се рељефно и аутентично могу сагледати страдања и прегнућа народа у сталној борби за истинске вриједности и прогрес.

Др Новак Рајнатовић